

Het Bulgaarse moeras

De nieuwe EU-lidstaat Bulgarije poetst in ijlt tempo zijn welzijnsblazen op. Wie zich diep in de Bulgaarse steden of in de Balkan waagt, botst echter nog steeds op sporen van bedenkelijke praktijken. Weliswaar trok oostwaarts en trachtte te achterhalen hoe er in de uithoek van Europa wordt omgesprongen met welzijn en zorg.

Bulgarije is een land met twee snelheden. De eenentwintigste eeuw is zeker aangebroken in het centrum van het mondaine Sofia, in de wintersportcentra en aan de Zwarte Zeekust. De rest van Bulgarije loopt nog enigszins achter. We zijn op onze tocht ontsnapt aan tientallen kuilen in het pokdalige Bulgaarse wegdek. Tot er toch één onze wagen fataal wordt. We zitten diep in het sprookjesachtige Rilagebergte. De nacht is pekkzwart en berekend. De uiteindelijk redding door een bergteam, na eenentwintig uur wachten, wordt op de terugweg gevolgd door het hoongelach van negen Roma-arbeiders. Ze hebben ons de dag voordien met geruststellende woorden het onherbergzame gebied ingestuurd. De Bulgaar die onze slijkmobiel terug naar het stadje Sapareva Banya rijdt, reageert kort op hun gejoel: "Vuiligheid." Dit is Bulgarije, aspirant-lid van de Europese Unie, anno 2006. Een multicultureel laboratorium, een fascinerend land, maar ook het Wilde Oosten van het oude continent. Met 80.000 kindarbeiders, bomaanslagen tegen journalisten en bedrijven, een agressieve maffia, schrijnende armoede en een onuitroeibare corruptie. Vijf decennia lang heeft het communistische regime roofbouw gepleegd op het sociale weefsel van het land. Bulgarije is er nog steeds niet volledig van hersteld. Tegelijkertijd verslapt ook het oude, multiculturele korset. Racisme en xenofobie zijn in opmars. De Bulgaarse regering doet er alles aan om Europa de indruk te geven dat de oude kwalen, zoals de vreselijke behandeling van de Roma en van personen met een mentale handicap, met forse middelen

worden aangepakt. Onze tocht langs de Bulgaarse welzijnszorg laat echter de immense afstand zien tussen het kleine land en de rest van de EU.

Wantoestanden in instellingen

Eerste vaststelling voor de reiziger: Bulgarije gonst van de bedrijvigheid. De belangrijkste wegen zijn of worden onder handen genomen. Overal rijst hetzelfde blauwe bord met gele sterren op. Het peperdure prijskaartje van de heraanleg. Betaald door de EU. Aan de kant van de weg beloven duizenden billboards, vaak in betere staat dan de wegen zelf, de chauffeur een kapitalistische hemel. Buitenlanders worden gelokt met aantrekkelijke appartementen en goedkope grond. Weelderige dromen in ruil voor harde euro's. Maar net naast en soms zelfs op de wegen leeft het echte Bulgarije: paard en kar, afval en modder, brakende fabriekspijpen en verbijsterend natuurschoon. En, voor

Sanandinovo op twintig vrouwen stootte die in een smerige metalen kooi waren opgesloten. De stank was niet te harden. De wanden van de kamers hingen vol uitwerpselen. De bedden waren die naam niet waardig. Amnesty ontdekte dezelfde wantoestanden ook in andere Bulgaarse instellingen. Patiënten konden er nauwelijks beroep doen op enige vorm van rehabilitatie en therapie. Medicatie diende om hen te bedwingen, niet om hen te genezen. Elektroschocktherapie werd zonder spierontspannende en verdovingsmiddelen toegediend. Niet verwonderlijk dat 20% van de patiënten in een instelling stierf door ondervoeding, ziekte of verwaarlozing.

Dramatisch slechte infrastructuur

In het indrukwekkende Rilagebergte ligt het dorpje Pastra, op tachtig kilometer van de Griekse en twintig kilometer van de Macedonische grens. Pastra duikt al enkele jaren op in de rapporten van Amnesty

Een samenleving op de rand van Europa

wie niet terugdeinst voor de gruwel, de instellingen voor mentaal gehandicapten. De psychiatrische zorg in Bulgarije doet bijna middeleeuws aan. Ondanks weinig verhullende rapporten van Amnesty International worden vele patiënten nog steeds verwaarloosd en in mensonterende omstandigheden opgevangen. De meeste Bulgaren zijn zelfs niet op de hoogte van het bestaan van deze instellingen. In totaal gaat het om een honderdtal instellingen waar acht- tot tienduizend kinderen en volwassenen worden opgevangen. Het failliet van de Bulgaarse psychiatrische zorg kwam in 2001 aan het licht toen een journalist in een instelling in

International. Het is een smet op het welzijnsblazen van Bulgarije. Patiënten worden opgesloten in smerige gebouwen, lijden kou, worden rustig gehouden, maar niet behandeld. Zoals alle Bulgaarse instellingen voor patiënten met mentale problemen is ook deze instelling haast verstopt in de wildernis, ver weg van verontruste burger. Tegen valavond bereiken we het minuscule dorpje. Kapotte autowrakken liggen tegen de oude huizen, op enkele honden na is er geen kat te zien. Na een half uur vergeefs rondrijden wijst een vrouw ons de weg naar de instelling. Het is een lang, gevaarlijk en hobbelig pad de bergen in, tot aan drie voormalige gebou-

wen van een oude watercentrale. Hier is de instelling gevestigd. Eén gebouw staat tegen een lelijke damrug en dient voor de lastigste patiënten, het andere ligt ietsje lager in de vallei. Groene hekken omcirkelen de woonblokken die een totale capaciteit hebben van 105 patiënten. Ze zwerfen zonder enige vorm van begeleiding rond. Sommigen slapen buiten op de grond. De enige begeleidster die 's avonds in het complex aanwezig is, vraagt ons 's morgens terug te komen. "De directeur is al naar huis." Van verpleegkundigen geen spoor, hoewel dit jaar nog een van de patiënten werd vermoord. "Brengt u morgen sigaretten mee?" vraagt een boomlange schizofrene man.

"Onze infrastructuur is dramatisch slecht," geeft directeur Acen de volgende ochtend toe. In zijn kantoor lijken de jaren vijftig tot leven gewekt. "Het is een erfenis van ons communistische verleden. Toen moesten deze mensen zo ver mogelijk van de samenleving worden gehouden. Wij proberen ons zo goed en zo kwaad mogelijk te behelpen. Een lichtpuntje is dat we begin

2007 eindelijk met de huidige achttienveertig patiënten verhuizen naar het naburige stadje Rila." Acen runt sinds 2002 deze instelling voor schizofrene mannen

ater. Hoe vaak die langskomen, wil of kan de directeur niet vertellen. Op het moment dat wij er zijn, is er alvast geen arts aanwezig in de instelling. Acen toont ons

"Geen enkel rapport geeft een realistisch beeld van het sociale moeras waaruit Bulgarije weg probeert te raken."

en heeft de mensen van Amnesty International al verschillende keren over de vloer gekregen. "Elk jaar gaat het een beetje beter. De gebouwen dateren uit 1928 en worden volgend jaar waarschijnlijk gesloopt. De instelling heeft zich hier gevestigd in 1980." De directeur wordt bijgestaan door een hoofdverpleegkundige en enkele begeleiders. De patiënten worden behandeld door twee artsen en een psychi-

trots een boek met foto's van recente patiëntentrips naar Sofia en andere steden. Het contrast met de dagelijkse realiteit waarin zijn patiënten leven, kan moeilijk groter zijn. Het is duidelijk dat de schizofrene patiënten een uiterst beperkt contact met de buitenwereld hebben. "Een zestal patiënten gaat af en toe voor koffie, tonic of sigaretten naar het dorp. De meesten krijgen nooit een familielid te

zien," weet de directeur. "De familie wil hen niet meer. Het is dan ook jammer dat de patiënten meestal tot hun overlijden in de instelling blijven." Acen troont ons mee naar een lokaaltje waar twee patiënten zitten te tekenen. "Therapie," zegt hij. In de eetzaal kijken drie andere patiënten naar een kleine televisie die in een kapotte glazen kast is opgeborgen. De klank staat af. Bulgaarse mussen pikken ondertussen de resten van het ontbijt van de tafel en de grond. De gangen van de instelling worden verlicht door peertjes. Toiletten hebben geen bril of licht. Maar de verf op de kamermuren bladdert niet meer af, zoals Amnesty vorig jaar meldde. Sommige patiënten liggen in bedden – "net gekregen uit Oostenrijk" – of dwalen doelloos rond. Ze vragen sigaretten en geld. "Geld is ons grote probleem," zucht de directeur terwijl hij aan zijn Turkse koffie nipt en ons de lijst toegediende geneesmiddelen toont. Maandelijks krijgt de instelling van het ministerie van financiën 70 lev, dat is 35 euro, per patiënt. Voor echt zware gevallen kan dat oplopen tot 90 lev. De patiënten zelf geven we 7 euro zakgeld per maand.

Zij klagen nooit, wij doen niets anders. De EU zal ons veel meer regels opleveren, maar zeker niet meer euro's."

Onbekend en onverzorgd Bulgarije

De toestanden in Pastra zijn geen uitzondering. Bulgarije ligt al decennia lang buiten het bereik van de westerse radar. In tegenstelling tot buurland Roemenië kon het land de afgelopen jaren nauwelijks rekenen op de welwillende aandacht van een leger NGO's, adoptiedorpen en andere hulporganisaties. Want het Westen kreeg geen Bulgaarse riool- en aidskinderen op de televisie te zien. Bulgarije werd niet uitgeperst door een psychopatische dictator en de regering discrimineerde de Romapopulatie niet. Althans toch niet zo opvallend als in Roemenië. Bulgarije heeft dan ook geen gezicht in het Westen. Het is voor de grote meerderheid van de Europeanen een terra incognita. Het cyrilische schrift en de afwezigheid van onafhankelijke Engelstalige media maken het niet makkelijk om objectieve informatie over het land te verkrijgen. Geen enkel rapport – ook niet de officiële EU-rappor-

ten – geeft een realistisch beeld van het sociale moeras waaruit Bulgarije weg probeert te raken. Heel wat kinderen, onder wie vele Roma, worden door hun ouders in de steek gelaten. In de weeshuizen vormen ze een makkelijke prooi voor pedofielen. En de toekomst belooft geen verbetering. De toetreding tot de EU zal, net als in Roemenië, veel ouders naar het buitenland lokken. Het contingent instellingskinderen zal aangroeien. Ook ouderen hebben het steeds moeilijker om rond te komen en vallen steeds meer terug op de eigen moestuin, de kippen en het varken. "Met mijn pensioen kan ik alleen water en elektriciteit betalen," zegt een vrouw in de industriestad Pernik. Zij zit de hele dag op een stoeltje achter een weegschaal. Een halve lev voor een weegbeurt. Zo probeert ze een cent bij te verdienen.

Eldorado voor plunderaars

De enige weg vooruit voor de Bulgaren is het lidmaatschap van de EU. Twee dagen voor we in het Rilagebergte stranden, maken we het 'grote' openluchtconcert

mee in Sofia ter ere van de laatste duizend uren voor het EU-lidmaatschap. De typische etnojazz en de Bulgaarse gezangen doen het prima op televisie. Maar op politici en zakenlui na, lijken weinige feestvierders echt enthousiast door het vooruitzicht op EU-broederschap. Krasimir, een kelner uit Bansko, vertolkt het algemene gevoel: "Alles zal duurder worden en wij blijven gemiddeld 200 tot 250 euro per maand verdienen. Fabrieken sluiten nu al of slanken massaal af. Volgens mij zullen de Roma het nog het hardst te verduren krijgen door alle regels en beperkingen die Europa ons zal opleggen." Bulgaarse nuchterheid ten top. Wel aan de orde van de dag in het nationalistische Bulgarije is een artikel in het tijdschrift *National Geographic* dat voor massale verontwaardiging zorgde. Het Balkanland wordt erin omschreven als het 'Eldorado voor plunderaars'. Sinds de val van het communisme is de jacht immers open op Thracische schatten die verborgen liggen in de tienduizenden tumuli die het land rijk is. "Waarschijnlijk zijn die plunderaars Roma. Als ik wist ik hoe ik het moest doen, dan was ik ook aan het graven," zegt Krasimir. Hij vermoedt dat het artikel propaganda is. "Servië, Roemenië, Turkije, Macedonië en de andere landen, ze moeten de Bulgaren niet."

Bulgarije is een smeltkroes van minderheden en religies. Behalve Turken leven er Russen, Armeniërs, Macedoniërs, Sarakatsani, Gagaoezen, Tataren, Circassians, Pomaken en Roma, lange tijd de vergeten minderheid die jaarlijks aanzwelt. Discriminatie is altijd een deel van de Bulgaarse geschiedenis geweest. Maar de kloof tussen Roma en de andere minderheden is enorm groot. "Ze zijn smerig, lui en leven van stelen," zo formuleert een ernstige hoteleigenaar de dominante overtuiging. "Ze stinken, drinken en maken lawaai. Deze mensen willen niet integreren. Ze weigeren hun kinderen naar school te laten gaan. Ze willen niet werken of belastingen betalen. Rechten kennen ze, plichten niet. Het spreekt voor zich dat de meeste moorden door Roma gebeuren en dat 90% van hen niet werkt," orakelt hij. De Bulgaarse media brengen vele verhalen over discriminatie tegen Roma. De afkeer van de Romacultuur is wijdverspreid en visceraal. De feiten bewijzen dit. Minder dan 1% van de Bulgaren kan zich voorstellen ooit met een Roma te trouwen. De popcorn op de bodem van een zak wordt 'zigeuner' genoemd. Het Bulgaarse idioom

barst van de negatieve spreekwoorden met de Roma als onderwerp. De haat is wederzijds. Roma kijken neer op de andere Bulgaren. En ze voelen zich steeds sterker in de wetenschap dat Europa toekijkt en dat hun aantal groeit. Momenteel zijn de zigeuners officieel met 400.000, maar hun ware aantal ligt tussen de 700.000 tot 800.000, een tiende van de 7,9 miljoen Bulgaren. Sommige noemen zich Bulgaars of Turks. Tegen 2050 verwachten de Roma de meerderheid uit te maken in Bulgarije. De bevolking zal dan gedaald zijn tot minder dan 6 miljoen inwoners. Die daling is ingezet in de jaren negentig.

Regering houdt de schijn op

Volgens de EU doet de Bulgaarse regering steeds meer inspanningen om de Roma als volwaardige burgers te accepteren. Maar organisaties als het Bulgaarse Helsinki Comité vertellen een ander verhaal. De overheid zou nauwelijks actie ondernemen, op wat schoonmaakoperaties na. In verschillende steden werden getto's van Roma plat gesmeten zonder dat de bewoners een alternatieve verblijfplaats kregen. Discriminatie en uitsluiting van Roma zijn de regel, haatspeeches geen uitzondering. "Een Romagemeenschap dicht bij een woonbuurt is tien keer schadelijker dan een afvalberg," beweerde de burgemeester van een district in Plovdiv onlangs in het openbaar. In Plovdiv, de tweede grootste stad van Bulgarije en de stad met de grootste concentratie Roma, spreken we af met zigeunerprins *Angel Rashkov*. Locatie: de Sheker Mahala, een vuile wijk aan de rand van Plovdiv. Een modaal Romagezin met vijf tot acht kinderen verdient maandelijks 100 euro. Rashkov, eigenaar van een brouwerij en distilleerderij, belt echter net voor de ontmoeting af. "Ik word door de staatsveiligheid gevolgd. Het is te gevaarlijk om net voor de toetreding tot de EU zware kritiek te leveren. Bel me begin 2007." Of hij nog achter de voor de Bulgaarse overheid zeer kritische uitspraken staat die hij in de Britse krant *Daily Telegraph* deed, op 13 september 2006. "Zeker, de overheid geeft de EU de indruk dat ze onze belangen beter behartigt. Maar meer dan schijn is het niet. De gevels van huizen in de Romagetto's worden opgeknapt, de rest mag blijven verpauperen." Behalve met de Romaorganisaties is het moeilijk in contact treden met Roma. In elke stad of dorp zijn ze een opgemerkte aanwezigheid met hun paarden en karren, hun armtierige huisvesting en hun gescharrel in vuilbakken en afvalbergen.

Wie hen aanspreekt, wordt stevast om geld gevraagd. "Ik vrees dat zij niet te veel op medelijden van de burger moeten rekenen," weet een politiemann in Plovdiv. "Iedereen weet dat de Roma na het verdwijnen van de muur goede zaken hebben gedaan in West-Europa. Ze hebben er geleerd om het slachtoffer te spelen."

tekst | **Peter Dupont**

foto's | **Tim Dirven**